עבודת קודש

הם מנסים להימנע מהקיטש של היודאיקה הקלאסית, לומדים את תולדות האמנות ועושים הכול בברכתו של הרב. הציירים החרדים אולי לא היו רוצים שילדיהם יאחזו במכחול, אבל הם לא מוותרים על התשוקה לאמנות. האם קיימת סצנת ציור חרדית? מסע בעקבות קיווע שטיסל האמיתי

מנדי גרוזמן | צילום: נתי שוחט פלאש 90, מרים צחי

בית של מוטה ברים מלא בציורים. דירה צנועה בבניין בביתר־עילית. עיר חרדית שנוסדה כפתרון דיור, ולמעלה מ־25 שנים אחרי הקמתה עדיין נותרה כזו. אופי היא לא גיבשה לעצמה, וקווי התחבורה התכופים ממנה לירושלים, השכנה הגדולה, מעידים עליה שהיא אינה דבר מלבד פנימייה הסמוכה לבית המדרש. את העיר הזו, אומר מוטה, הוא לא מצייר, אבל בדירתו שוכן עולם מקביל. אין פינה בבית שמצליחה לחמוק ממנו. בסלון עומדים כן וצבעים, בחדר אחד מאופסנים עשרות ציורים, הקירות כולם הפכו לגלריה, ומחסן צדדי הוסב אף הוא לחדר עבודה. חלק גדול מהציורים שבדירה, יש להדגיש, הם דיוקנאות עצמיים. ברים מרבה לצייר את עצמו. גם רבנים יש והרבה. ובכל זאת, ברים הוא הכי רחוק מאמן יודאיקה.

מוטה היה התחנה הראשונה שלנו במסע אל עולמם של הציירים החרדים. הזרז הראשוני ליציאה למסע הזה היה הסדרה "שטיסל", שבמרכזה הלבטים הבלתי פוסקים של עקיבא שנעים בין הדחף להשתלב בעולם האמנות ולצייר, לבין הציפיות שתולים בו בני משפחתו בפרט והחברה החרדית בכלל. הסדרה ששודרה בטלוויזיה הצליחה באמצעות האינטרנט לגעת בלב המגזר פנימה ולעורר בו שיח עז; לגרוף אחוזי צפייה גבוהים בקרב החרדים ואף לעורר ביקורת. בין היתר, היא עוררה דיון על הצורך לאפשר לבעלי ולבעלות חרדים פורקן לנפשם האמנותית, ואנחנו ביקשנו לאתר את אותם עקיבא שטיסלים.

למען האמת, זה לא היה מסע במסלול מוגדר, אלא חיפוש אקראי אחרי אינדיבידואליסטים. נשמות פוצרות, פה ושם, שאוחזות במכחול ומתבוננות. גיששנו באפלה. אמן הפנה לאמן נוסף, חוג לציור שלח לגלריה במקלט. אמני יודאיקה לא היה קשה לאתר, אבל אמנות מקורית, מספרת סיפור, פגשנו רק בצדי הדרכים. בעלי תשובה בלטו שם. צעירים שמחפשים את עצמם ומוטרדות אקדמיים חדשים באופיים שמנסים לתת להם מענה. עולם בחיתולים, אמנם, אבל האותנטיות בו גבוהה יותר מעולם האמנות הרחב, על כל השחצנות והביטחון העצמי הקיימים בו.

מוטה ברים, בן 56, הוא אמן חסיד בריאן. הוא נחשב למי שהצליח לפרוץ את תקרת הזכוכית המגזרית ולגעת בלב עולם האמנות הישראלי. עבודותיו מוצגות בגלריות נחשבות, קהל קונים נאמן התגבש סביבו, דף הפייסבוק שלו פופולרי ואחריו עוקבים גם גולשים מרחבי העולם. אחת מיצירותיו אף מעטרת את קירות בית המשפט העליון

"צריך לצייר רב כך שאם מישהו שלא שמע עליו יראה את הציור, הוא יבין שיש כאן אדם גדול". מוטה ברים בסטודיו

בירושלים. בקרב קליקת הציירים החרדים הזעירה, הוא ללא ספק אחד הבולטים.

עד לשנים האחרונות, שימש ברים במקביל גם כמלמד ב"חיידר". מצלצל לכם מוכר? אתם לא טועים, זה בדיוק כמו סיפורו של עקיבא שטיסל – צעיר שמבקש לצייר, אך מלמד ילדים בתלמוד תורה שאותו מנהל אביו, שולם. הדמיון הזה איננו צירוף מקרים מפתיע. לדברי מוטה, במהלך כתיבת הסדרה נפגשו איתו צמד היוצרים, יונתן אינדורסקי ואורי אלון. "אני חושב שהדמות הזו מבוססת גם עליי", הוא משער.

תלונות מההורים

הוא לא בעל תשובה. חשוב להוסיף זאת כיוון שלרוב כשמספרים לכם על "אמן חרדי", כדאי שתחשדו מיד שמדובר במי שלא גדל במשפחה חרדית. מרבית האמנים החרדים הגיעו מעולם שאפשר את פיתוח הצד האמנותי שבהם, אבל ברים גדל בירושלים, במשפחה חסידית ותיקה, וסיים את כל המסלול הישיבתי השגרתי. עם האדמו"ר הנוכחי מבויאן, אותו הכיר עוד כששניהם היו נערים בישיבה, הוא בקשר הדוק עד היום. מצד שני, קשה לומר על ברים שהוא חרדי קונבנציונאלי. לצד אמונתו הכנה ואהבתו הגדולה לעולם החסידי, שמתבטאת גם בלבושו ומראהו החיצוני, הוא מחזיק בגישה משוחררת לחיים. הוא עומד בקשר עם שוחרי אמנות מכל הצבעים והסוגים, ולא תמיד מחויב לקודים החברתיים הנהוגים בסביבתו.

סיפור האהבה בין ברים לאמנות התחיל ברחוב צפניה שבשכונת גאולה הירושלמית. בגיל שלוש חלה ורופאת המשפחה קבעה כי עליו לשהות בחדר סגור בבית, מנותק משאר אחיו. אמו נתנה לו פלסטלינה כדי שיעסיק את עצמו, והילד הקטן גילה עולם. הצורות שהפיק מאותה פיסת פלסטלינה הדהימו את הרופאה, שאמרה להוריו: "חבל שהילד הזה אצלכם, הוא אמור להיות אמן, אבל אתם לא תאפשרו לו את זה". "אבל אבא ואמא אפשרו לי את זה בגדול", מספר מוטה. "הם אפשרו לי דברים שאני לא הייתי מאפשר לילדים שלי. הם הבינו שאני צריך את זה. הייתי ילד קטן שמצייר שעות על גבי שעות. גם בלילות, והם אף פעם לא אמרו לי ללכת לישון. כשציירתי, אהבתי לשמוע קולות קילוח של זרם מים. הייתי פותח את הברזים והמים זרמו בלי שאיש הפריע לי".

מגיל שלוש הוא לא הפסיק לצייר. מתברר שהמחנכים של חצר בויאן אולי לא הכירו זרמים באמנות, אבל נפשם החסידית הסתדרה בלי וידעה לזהות צורך של ילד. "בישיבה הייתי רחפן, הייתי עם עצמי המון. לא השקעתי בלימוד, השקעתי בציור". שום ידיעה אמנותית רחבה לא הייתה לו באותם ימים. הוא צייר ריאליזם, דמויות של רבנים, נופים. מרחק מטרים ספורים מנוף מולדתו שוכנות עשרות גלריות ירושלמיות, אבל מוטה מעולם לא ביקר בהן כילד או כמתבגר. "רחוב יפו היה רחוק ממני, לא הגעתי לשם".

המפנה הגיע אחרי החתונה. הרב עדין שטיינזלץ (אבן־ישראל) הקים באותם ימים את בית הספר לציור ופיסול, שנועד לשמש בית גידול לאמנים חרדים שמבקשים ליצור בגבולות האמונה וההלכה. אחותו של מוטה ראתה את מודעת הפרסום על בית הספר החדש, וללא ידיעתו רשמה אותו לריאיון קבלה. כשעבר את המשוכות והחל ללמוד, נפתח בפניו עולם חדש.

"בסביבה שלי נחשבתי לאמן, ולא חשבתי שיש לי הרבה מה ללמוד", הוא מספר, "אבל די מהר הבנתי שעד היום לא הייתי במקום הנכון. עדיין חשבתי שיש לי כישרונות, אבל הרגשתי אפס. המורים העירו אותי. למזלי, קיבלתי מרות וביקשתי לדעת. בהתחלה לא הבנתי, אבל אמרתי לעצמי שאלך בתמימות עם מוריי. לאט־לאט הבנתי שציור זו שפה עשירה. היו לי אז שיחות עם הרב עדין, סיפרתי לו שבישיבה לא הייתה לי סבלנות ללימוד, ואחרי שהתחלתי לצייר בצורה מקצועית משהו בי נפתח. הוא אמר לי שמי שנולד עם חוש ולא מוציא אותו החוצה, זה כמו שן בינה שלא יוצאת, והקושי מסיר את הריכוז".

מנוחה ינקלביץ (בתמונה): "הציבור שלנו שומר מאוד על הילדים. אמנות זה תחום פרוץ, תחום בעייתי. לפני חתונה לא אתן לילדים שלי ללמוד את זה בצורה פתוחה. גם כשיש איפה ללמוד, לא תמיד בטוח לשלוח לשם"

כששימש כמלמד, הייתה לו התנגשות עם קבוצת הורים שקשורה בעיסוקו כצייר, התנגשות שהגיעה עד למנהיג הליטאי הקודם, הרב יוסף שלום אלישיב ז"ל. "הורים התלוננו שאני מצייר עם הילדים דמויות מפרשת השבוע, את האבות ודמויות אחרות מהתנ"ך. ביקשתי להיכנס לרב אלישיב, ולקחתי איתי תיק עבודות. הוא אמר לי שחשוב מאוד לעשות זאת, רק בדרך של כבוד.

אמרתי לו שאני מקפיד שהדמויות שאני מצייר מפרשת השבוע, שהן בעצם אלו שייחקקו בילד כל החיים שלו, לא יהיו דמויות מגוחכות. הוא מאוד נהנה מהאמירה הזו".

כיום הוא מלמד בישיבה חסידית ייחודית בביתר, שכוללת גם לימודי ציור ומוזיקה. בעוד מבחוץ מנסים להחדיר לחברה החרדית את לימודי הליבה המעשיים לצורך השתלבות בשוק העבודה, יוזמות השינוי שבאות מתוך העולם החרדי נוגעות בתחומים חסרים אחרים, חשובים אולי יותר. הישיבה הוקמה בהסכמה שקטה של האדמו"ר מקרלין, שסבר שישנם תלמידים שלימוד תחומים אלו נצרך להם. "אני מנסה להרגיל אותם לצייר בקצב שלהם, להסתכל על נוף ולחשוב איך אפשר לראות אותו בצורה שונה. לא מיד נקשרים לסגנון הזה, אבל יש חלק גדול שכן".

ניכר שדווקא אדמו"רים חסידיים, לפחות חלקם, מסוגלים להבין את החשיבות בציור, כחלק מההתעסקות בנפש האדם ובחוויותיו, שמודגשת יותר מאשר בעולם הליטאי שמדגיש את הלימוד. לברים עצמו יש הוראה מהאדמו"ר שלו להקפיד שלא יעבור עליו יום בלי שצייר. "הוא אמר לי שזה הייעוד שלי ושאני חייב לעשות את זה", הוא מספר, ומוסיף בחיוך ש"מאז שהציור נהיה עבורי 'מצווה', כי האדמו"ר ציווה, נהיה לי קצת קשה איתו, כי יש לי יצר".

יצירותיו כוללות מוטיבים יהודיים וחסידיים, למרות שהוא לא מייחס לכך משמעות רבה מדי. "יצירה זו יצירה", כלשונו. בתחילה, הוא מספר, הוא דווקא התרחק מציור חוויות מעולמו האישי. "היה נתק בין החיים שלי לציור, לא חיברתי ביניהם. לא הכנסתי כלום, לא מהבית ולא מהיהדות. בגלל שמציירים כל כך הרבה ריקודים חסידיים, ציורים של הכותל המערבי וכו' זה נהיה קיטש, וקשה לצייר אותם ולחמוק מהקיטש. צריך להתנתק כדי לחזור להתעסק בזה בצורה מושלמת".

כיום הוא כבר חזר לצייר את השטעטל. הוא מצייר, למשל, דמויות של רבנים, אבל בצורה שונה מהמקובל בעולם החרדי. "אני מצייר רק דמות של רב שהזדהיתי איתו, לא סתם לפי הזמנה. בנוסף, לא אצייר העתק ריאלי, כאילו שזה צילום. היום יש הרבה שטחיות בזה. אין לי שום עניין בלהעתיק. צילום הוא מדויק אבל לא מבטא את האדם. בציור, אפילו לא מוצלח, תמצא יותר ביטוי. צריך לצייר רב כך שאם מישהו שלא שמע על הרב הזה יראה את הציור, הוא יבין שיש כאן אדם גדול".

ההופעה של מוטיבים יהודיים ביצירתו נובעת, לטענתו, מהתבגרות אישית ובמקביל אותה התבגרות גם מחזקת את המוטיבים היהודיים בחייו. "ככל שאני מתבגר יותר, אני מתחבר לשורשים. דרך הציור אני מבין יותר את היופי שבעולם בו גדלתי. הייתה תקופה שחשבתי להוריד את הקאפעטע פסים שלי (מעיל חסידי), אבל היום בכל מקום אני הולך איתו".

את כולם סחף האור

אי אפשר לדבר על עולם הציור החרדי בלי לתת מקום של כבוד להשפעתה של תנועת התשובה בישראל. בלעדיה ייתכן שבני המשפחות החרדיות מבקשי אמנות היו מתקשים שבעתיים. מקלט קטן בשכונת מקור ברוך בירושלים מספר את כל הסיפור. בטבורה של השכונה הירושלמית החרדית והוותיקה, שוכנים גלריית אמנות ובית חוגים לציור "המקלט לאמנויות". מסביב בתים פשוטים וצנועים, והצועדים ברחוב לבושים בביגוד חסידי־ירושלמי, אמהות וילדים ברחובות. השם והמיקום הגיאוגרפי סימבוליים.

מלבד שלט קטן שמפנה אל מדרגות יורדות, אין כמעט אפשרות לשים לב לגלריה. אילו הייתה בולטת, ודאי הייתה זרה בנוף. הגלריות הירושלמיות מרוכזות לרוב באזורים אחרים בעיר, ולא בשכונת מקור ברוך. בשונה מבעלי התשובה של השנים האחרונות, שמנופפים בזהותם הייחודית בעוז, בעלי התשובה של שנות השבעים והשמונים ביקשו להיטמע בחברה החרדית, אבל המשיכו לצעוד בתוכה במסלולם הייחודי, השונה ממסלולם של מי שנולדו כחרדים. הדרך הייחודית כללה לעתים קרובות גם צורך אמנותי.

המקלט הוקם בשנת 2003 על ידי האמן איקא ישראלי ז"ל, מבעלי התשובה הבולטים של שנות השבעים, לצד הרב אורי זוהר, מרדכי (פופיק) ארנון ואחרים. את המקלט הקים בשנותיו האחרונות, אך הרבה קודם לכן פעל לסיוע לאמנים חרדים, בעיקר בעלי התשובה שיצרו עוד בטרם המהפך שקיימו בחייהם האישיים וביקשו להמשיך בכך גם לאחריו. בתחילת שנות התשעים ארגן ישראלי תערוכה שנחשבה בזמנו לפורצת דרך, ובה הוצגו יצירותיהם של שבעים אמנים דתיים. מרביתם היו בעלי תשובה, בעיקרם אלו שהפכו לחרדים.

במקלט כיום ישנה גלריה, ובמקום נערכים גם חוגי ציור לגברים ולנשים, בנפרד כמובן. הגלריה לא

מעבודותיו של ברים

צילום: שי הלוי

מוטה ברים: "סיפרתי לרב עדין שטיינזלץ שבישיבה לא הייתה לי סבלנות ללימוד, ואחרי שהתחלתי לצייר משהו בי נפתח. הוא אמר לי שמי שנולד עם חוש ולא מוציא אותו החוצה, זה כמו שן בינה שלא יוצאת"

מציגה רק יצירות של חרדים, ממש לא, אבל היא מוקדשת לנושאים יהודיים דתיים ומנסה לקרב בין העולמות. מיקומה בתוככי השכונה החרדית מביא אליה בחורי ישיבות. "אפשר לראות הרבה פעמים חבר'ה מהישיבות הסמוכות שנכנסים אלינו", מספרת נעה לאה כהן, אוצרת הגלריה. "יש להם זיק בעיניים, אתה רואה שהם מחפשים. פעם בחור ישיבה הוציא לנו פקקים קטנים, שעליהם צייר קומיקס. המון נכנסים ככה, עושים סיבוב ואז בורחים. אנחנו לאט־לאט בונים תוכנית שתגדיל את הפעילות, שיותר צעירים יוכלו להיחשף".

בעלי התשובה חוללו מהפך בתחום, אם כי בצורה שקטה ומתחת לפני השטח. הם הציבו בראש סדר העדיפויות את התורה והיהדות, ורק לאחריה את היצירה. בשונה מברים, שמסרב להתחייב כי יצירותיו תמיד יכללו מוטיבים יהודיים, בעלי תשובה רבים דווקא הדגישו אותם. חלקם הפכו את הכישרון לשימושי יותר, וכך התפתחו לדוגמה איורי ספרי הלימוד הדתיים. הקריקטוריסט של הביטאון הליטאי "יתד נאמן", יוני גרשטיין, הוא בעל תשובה שבקריקטורות שלו מבטא, לעתים בנוקשות, את העמדה החרדית הממסדית.

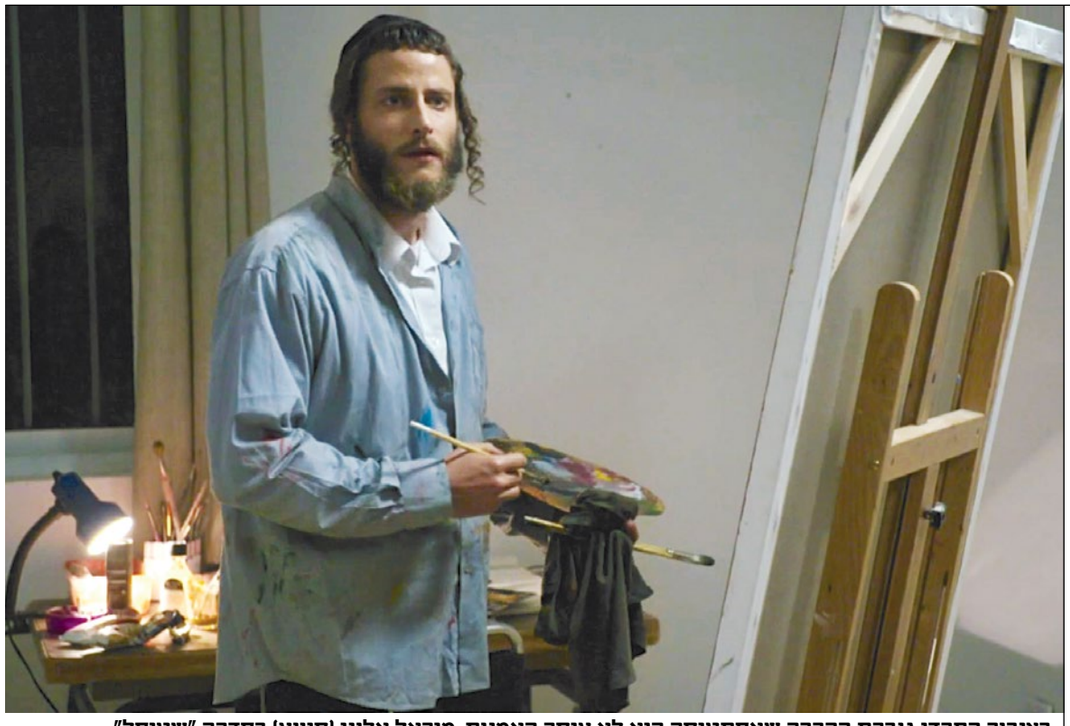
"כיום חושבים שיש איזו פריחה של התעניינות באמנות בחברה החרדית, אבל בעצם זה היה קיים מתחת לפני השטח, מאז התגברות גל התשובה. רק שבציבור הישראלי אז לא רצו לראות את זה, והציבור החרדי לא ידע מה לעשות עם זה", אומרת כהן. היא נותנת מאפיינים משותפים ביצירתם של בעלי התשובה: "הם הגיעו לעולם תוכן יהודי, אבל לא עשו יודאיקה במובן הקלאסי של המילה. הם הביאו את העולם הקודם שלהם והטמיעו אותם בו. אבל זה היה רק השלב הראשון. יש כבר כמה דורות של בעלי תשובה, ולכל דור הניואנסים שלו. אצל איקא ישראלי תראה כל הזמן טליתות ותפילין, והדור השלישי מסוגל להתמודד עם נושאים הרבה יותר רחבים".

כהן מציינת לדוגמה את יצירתה של סיגל אידלמן שהוצגה במקלט ועוסקת במוטיבים יהודיים באופן שונה. "היא לקחה שני ראשים של פאה, והקרינה עליהם את בית המקדש. היא נגעה גם בעניין היהודי וגם בעניין הנשי, וזו עוד נקודה. נשים תמיד ציירו יותר מגברים בחברה החרדית, אבל הן לא פרצו כאמניות. היום יש יותר נשים בתחום". לדבריה של כהן, גם היודאיקה, שכיום היא עיקר עיסוקם של היוצרים החרדים, פרחה רבות בזכות בעלי התשובה. "הרבה נשים חרדיות ציירו ציורי נוף, טבע דומם, פחות התעסקו בחומרי יהדות. בעלי התשובה הכניסו כל הזמן מוטיבים יהודיים".

צילום: בארי‏בות המשפחה

איקא ישראלי ז"ל

אליהו ישראלי, בנו של איקא, מחלק בין עולם הציור החרדי שפורח לבין ציור אמנותי, שנמצא עדיין בחיתוליו. "האם יש עולם ציור חרדי? ודאי שיש אנשים עם כישרון. שכונת גאולה מלאה בדמויות של רבנים, בתמונות נוף, ציורים של ברבורים על אגם. ואמנים? יש, אבל לא הרבה". אליהו, שמספר שמאז חזרתו בתשובה של אביו האמנות הפכה אצלו לערך משני, תוהה כששואלים אותו האם לאביו היה עניין לחשוף את החרדים לאמנות. "האם אבא שלי ראה בזה עניין? קודם כול, גם אם אין עניין, יש אנשים שרוצים את זה, זהו טבע האדם, וצריך לאפשר להם. הוא רצה שלאנשים האלה יהיה ביטוי, שגם מי שמבקש ליצור וגם מי שמבקש לצרוך לא ייאלץ לנדוד למקומות זרים.

בציבור החרדי גוברת ההכרה שאסתטיקה היא לא עיקר האמנות. מיכאל אלוני (קיווע) בסדרה "שטיסל"

חני וייזר: "כיום אנחנו מציירים את הדברים היפים שיהיה אפשר לתלות בסלון. אבל לאט לאט חרדים יבינו שמה שהם רוצים בסלון זה ציור ענק של בית כנסת איצקוביץ', עם כל הזבל, מוטות העץ והקירות המתקלפים"

ההקמה של הגלריה במקור ברוך הייתה טבעית לו, כי שם היה המקום שלו".

מרדכי (פופיק) ארנון, חברו של איקא, הוא מנהל העמותה שמפעילה את המקלט, אבל אל תנסו למצוא אצלו תמיכה בהתעניינות החרדית באמנות. "יש בשנים האחרונות נטייה להיגרר ולהיסחף לעשייה חילונית, אני לא מרוצה מזה כל כך. אבל אין מה לעשות, כמה שמגבילים את החומות, עדיין ההשפעה החיצונית קיימת. נשים יכולות להימשך לאמנות, אבל את הגברים לא צריך להוציא מהלימוד. מי שלא יכול להתגבר על תאוותו לצייר, שיילך לצייר". על העובדה שאיקא המשיך לצייר גם כאדם דתי, הוא אומר בפשטות: "הוא לא רצה לוותר על הציור כיוון שזו הייתה הפרנסה שלו".

יוצרים בעלי תשובה תהו בינם לבין עצמם מה מקומה של האמנות בעולם הדתי, אך ודאי שלא נשאו דגל של שינוי ביחסה של החברה החרדית לנושא. הניה צויבל, חרדית שמרנית תושבת מאה שערים, ביקשה לסייע לאמנים בעלי תשובה להתפרנס, ולפני 25 שנה הקימה עבורם גלריה – "מלאכת מחשבת" – בסמוך לכיכר השבת המפורסמת. סיור במקום מעלה את התחושה שאין בו בשורה פורצת דרך. היצירות ברמה גבוהה, חלקן של אמנים בעלי שם, אבל הצגתן בשדרת החנויות הסואנת, בין חנויות צורפים וכלי בית, מציבה גבולות ברורים. צויבל עצמה סירבה להתראיין ל"עיתון שאיננו חרדי, וצריך לשם כך לבקש אישור מדעת תורה".

בכבוד ובחשדנות

לא משנה מה הייתה הכוונה המדויקת של המייסדים, למציאות יש דינמיקה משלה והיא הולכת למקום של יצירת מודעות אמנותית. ההקשר השטיסלי קיים גם כאן. אחד התלמידים בחוגי הציור שהתקיימו במקלט היה אורי אלון, שבהמשך יצר את שטיסל. למרות שעונתה השנייה הסתיימה זה מכבר מתברר שהשפעותיה עדיין מחלחלות. כהן מספרת שהם שוקלים לקיים תערוכת מחווה לסדרה, ובהתחשב בפופולריות שלה, האירוע עשוי לעורר תהודה ולגרום להעלאת ההתעניינות באמנות, גם בקרב המון החרדי שלא התעניין בכך עד כה. "הרעיון יהיה שציירים יכינו ציורים על הציבור החרדי, תערוכת קונספט, נזמין את הבמאים, וזה יהיה אירוע של שטיסל".

המגמה של התקרבות עולם הציור החרדי לאמנות של ממש קיבלה חיזוק עם פתיחת השלוחה החרדית של בית הספר לאמנות "בצלאל" לפני כשלוש שנים. זו נפתחה במסגרת "אמן" – מרכז אמנות לציבור החרדי, שקיים קורס לעשרים שנה. מרבים לדבר על הנהירה החרדית ללימודים אקדמיים ולהשתלבות בשוק התעסוקה, אולם בבסיס התופעות הללו עומדים בעיקר מניעים כלכליים.

החרדים מחפשים מקצוע מכניס, ולשם כך פונים לאקדמיה. הפתיחות ללימודים לשם העשרה כמעט אינה קיימת, ואולי השלוחה הזו היא סנונית ראשונה בכיוון.

"כשבאתי לפתוח את השלוחה החרדית, התלבטתי אילו מחלקות לפתוח", מספרת רבקה ורדי, שמנהלת את השלוחה לצד ניהול "אמן". בשל האידיאל של לימוד תורה, רוב הפונות לשלוחה הן נשים. קיימת גם קבוצה מצומצמת של תלמידים גברים. "בסופו של דבר, פתחתי מחלקה לאמנות, לצד מחלקה לארכיטקטורה, בעבור מי שתרצה תחום שיכול לפרנס. כולם אמרו שבמחלקה לאמנות יהיו פחות תלמידות, אבל המציאות היא שכמות התלמידות שווה בשתי המחלקות. הפרנסה חשובה לציבור החרדי, בפרט לנשים שבמקרים רבים הן מפרנסות יחידות, אבל אלה שהן אמניות – אין להן מקום אחר", אומרת ורדי.

הכמויות קטנות. בשלוש שנות הקיומה של השלוחה למדו במחלקה לאמנות כשלושים וחמש תלמידות בלבד. המחשבות מופנות כעת לשלב הבא. "איזה שוק אמנות יש לציבור החרדי?" שואלת ורדי, ואומרת: "אנחנו שוקלים לפתח אותו, כדי שיהיה לאמניות לאן להמשיך. אנחנו מעוניינים לפתוח גלריה לציבור החרדי, שתציג חרדים לצד אמנים שתכניהם יהיו מותאמים".

מנוחה ינקלביץ היא ציירת שפועלת בשוק כבר שנים, אולם התהליך שעברה בשנים האחרונות מבטא את השינוי שחל. היא שייכת לדור הוותיק של הציירות החרדיות, באתר הבית שלה היא מגדירה את עצמה "אמנית יודאיקה", ומרבית יצירותיה עוסקים בנוף ירושלמי, בדמויות חסידיות, בכותל המערבי, ובמוטיבים דומים. ביקרנו בביתה שבקריית צאנז בירושלים, בית חרדי־ליטאי הגון: הבעל אברך שלומד בכולל. היא השקיעה שנים בגידול הילדים, לצד הציור שגם פרנס את המשפחה וגם הביא לה סיפוק.

לאחרונה היא הרשתה לעצמה לחרוג מהסגנון המוכר, וכעת היא מנסה סגנונות חדשים. הבית עדין, כמו גם הציורים, ועל הכול היא מדברת במתינות, ללא אמירות חותכות. אוהבת מאוד את הישן, ומביעה התעניינות גם בחדש. "הרצון לדעת התחיל אחרי החתונה, אבל ברוך השם היו ילדים קטנים, משפחה גדולה, היו מניעות. עכשיו אני יכולה יותר להרשות לעצמי. אני צמאה לדעת". ינקלביץ למדה גם היא בבית ספר אמן. "חל בי שינוי בשנים האחרונות, יש לי היום הרבה יותר פתיחות לדברים שבעבר לא יכולתי להסתכל ולהבין אותם. היום אני יכולה ליהנות מכל יצירה. יש הרבה שמציירות, אבל לא נחשפנו למראות של אמנות. כשנחשפים, מי שאמנית מתחברת יותר".

מוטה ברים, שעמו פתחנו, מרשה לעצמו למתוח את הגבולות, אבל מנוחה נמצאת בשלב אחר, והיא כלל לא מכוונת לאותו מקום. היא מדברת בגאווה על בעלה התלמיד חכם, ואומרת במפורש שהוא הקובע. היא תעדיף שילדיה ישקיעו בלימוד תורה מאשר שיהיו ציירים טובים ו"אני משתדלת לא לצייר נשים, כי אני מכבדת בעלי". הבית שלהם הוא "אברכי" בהגדרה, ו"כיף לי להיות בבית הפשוט שלי". גם עצם הריאיון בתחילה היה מוטל בספק. "בעלי חושש מפרסומת, בתחילה הוא לא רצה. אחרי זה הסכים. הוא הקובע".

מעניין היה להיחשף ללבטים העדינים שלה. היא מציירת כיום בסגנון חדשני יותר, אבל כל הזמן תוהה. קירות הבית מכוסי הציורים מספרים את סיפורה ללא מילים. דיוקן של אדמו"ר ליד ציור משוחרר יותר שוכנים זה לצד זה. "משהו אצלי חנוק, לא נותן לי לצייר מקושקש ומשוחרר. כולם כל כך אוהבים את הציורים הנוכחיים שלי, שאני לא יכולה לברוח מהם. אבל יש לי איזה קונפליקט עם עצמי, משהו לוקח אותי לשם, ולכן אני אומרת מזה ומזה אל תנח ידך. תקופה ארוכה לא עניין אותי שום דבר בחוץ. ציירתי לעצמי, בצורה מסיבית. גידלתי ילדים וציירתי. ככה התאמנתי מאוד מבחינה טכנית. ציירתי מה שיצא ויצא יפה. עכשיו אני יותר מתעדכנת ומנסה לזכור ולדעת שמות של אמנים". על ההתפתחות בתחום היא מביטה בחשש. "הציבור שלנו שומר מאוד על הילדים. אמנות זה תחום פרוץ, תחום בעייתי. לפני חתונה לא אתן לילדים שלי ללמוד את זה בצורה פתוחה. גם כשיש איפה ללמוד, לא תמיד בטוח לשלוח לשם".

ככל שהגיל יורד, האמירות שנשמעות ברורות יותר. רבקה גרוזמן (לשם הגילוי הנאות, אציין שמדובר בגיסתי) היא אמנית חרדית, חסידת חב"ד, ותמונת המציאות שהיא מציגה מפורשת. "החשיפה של האמנות הכללית לציבור החרדי מאוד מועטה. אצל החרדים יש הרבה דגש על האסתטיקה של הציור, לא על המסר שלו. אבל בהדרגה זה חודר. גם בציבור החרדי גוברת ההכרה שאסתטיקה היא לא עיקר האמנות".

אחד הגורמים המזרזים למגמה הזו הוא, כמובן, האינטרנט. מרבית האמניות והאמנים החרדים מחזיקים כיום דף בפייסבוק, ובו הם מציגים את יצירותיהם. האינטראקציה בינם לבין אמנים בציבור הכללי חזקה יותר. ""פתיחת השלוחה החרדית של בצלאל מסמלת את השינוי. אם בציבור הכללי אולי שלושים אחוז מבינים באמנות, בציבור החרדי זה יסתכם בשלושה אחוזים". אבל היא רואה גם מעלה גדולה באמנות החרדית, שנמצאת בתחילת דרכה. "דווקא בגלל שאני חרדית, אני פחות מושפעת מאמנים אחרים, ולכן האמנות שלי נקייה יותר מהשפעות. במובן הזה אני מרגישה פורצת דרך. הכוחות הללו יכולים להשפיע טוב על האמנות בכלל בארץ".

בסופו של דבר, ההבדל הוא בין בני־ברק לירושלים. חני וייזר עוסקת בפרסום ממוקד לגולשים חרדים ברשתות חברתיות ובמקביל מציירת למגירה. היא רוצה יותר בני־ברק, ופחות ירושלים. "כיום אנחנו מציירים את הדברים היפים, אמנות פונקציונלית, משהו שיהיה אפשר לתלות בסלון, בית המקדש, הכותל, דמות של רב. אבל הסגנון הזה, עבר זמנו. בני־ברק היא החיים עצמם. ויום אחד חרדים יבינו שמה שהם רוצים בסלון זה ציור ענק של בית כנסת איצקוביץ', המוסד הבני־ברקי הזה, עם כל הזבל ליד, מוטות העץ והקירות המתקלפים". ■

צילום: הדס פרוש, פלאש 90

"אם בציבור הכללי שלושים אחוז מבינים באמנות, בציבור החרדי זה יסתכם בשלושה אחוזים". תלמידה בחוג לציור

צילום: יוסי זמיר, פלאש 90

מרדכי (פופיק) ארנון: "נשים יכולות להימשך לאמנות, אבל את הגברים לא צריך להוציא מהלימוד. מי שלא יכול להתגבר על תאוותו לצייר, שיילך לצייר"